

теоретичного осмислення [3]: а) *обґрунтування* в теоріях З. Фройда, Р. Бернса, Дж. Міда, Ч. Кулі, К. Роджерса, І. Кона, В. Століна (розділ I); б) *розвитку* у процесі життєдіяльності людини (періодизація Е. Еріксона, що охоплює вісім стадій психосоціального становлення Еґо людини; періодизація етапів життєвого і творчого шляхів людини В.А. Роменця, в основі якої постає його концепція вчинку (розділ II); в) *формування Я-концепції* у системі соціальної взаємодії (А. Бандура, Д. Майєрс, Д. Мацумотто, Х. Маркус, С. Кітаяма, Т. Шибутані, Ш. Тейлор, Л. Піпло, Д. Сірс, Е. Аронсон, Л. Фестінгер та інші, розділ III); г) *самотворення Я-концепції* у контексті інноваційно-психологічного клімату (В.А. Петровський, В.А. Роменець, В.О. Татенко, Т.М. Титаренко, З.С. Карпенко, В. Юрченко, І.Д. Бех, В. Ядов, В.П. Казміренко, Б.Д. Паригін, В. Слободчиков, Х. Маркус та інші, розділ IV).

Зазначимо, що в дослідженні (див. рис.) розводяться поняття “розвитку” і “формування”, оскільки перше зосереджує увагу на *внутрішніх* змінах процесів самосвідомості, а друге – фіксує *зовнішнє* спричинення актуалізації зазначених процесів унаслідок взаємодії у системі “людина – суспільство”.

Отже, план-карта дає змогу побачити архітектуру Я-концепції як складне багатопредметне утворення самосвідомості людини. Причому під архітектурою, вслід за І. Кантом, розуміємо “...мистецтво побудови систем..., вчення про наукове... загалом і, отже, вона необхідно належить до методології” [2, с. 470].

1. Гуменюк О. Методологічна модель інноваційно-психологічного клімату // Психологія і суспільство. – 2005. – №4. – С. 72–75.
2. Кант І. Критика чистого розуму: Пер. з нім. та прим. І. Бурковського. – К.: Юніверс, 2000. – 504 с.
3. Фурман А.В., Гуменюк О.Є. Психологія Я-концепції: Навч. посібник. – Львів: Новий Світ-2000, 2006. – 360 с.
4. Щедровицкий Г.П. Избранные труды. – М.: Шк. культ. политики, 1995. – 760 с.

СОЦІОЛОГІЧНА ТЕОРЕТИЗАЦІЯ ПОГЛЯДІВ НА ПРОФЕСІЮ ЯК СОЦІАЛЬНУ СИСТЕМУ

КРАВЦОВ С.О.

Copyright © 2013

Кожен, хто вивчав або ознайомлювався з працями з економічної соціології зустрічався з думкою, що професія “з соціологічної точки зору є економічним явищем” [1, с. 1]. Чи так це насправді? Чи можливо бути впевненим у тому, що такі економічні категорії як праця, професія є суто “економічних явищем”? Звичайно ж можна казати про працездатне населення України, яке за останніми даними Держслужби статистики України становило близько 20 250 000 осіб. І приблизно 18 500 000 з них вважаються зайнятим населенням [2]. Така зайнятість передбачає наявність певної професії, яка зобов’язана приносити якийсь дохід її власнику. З такою думкою важко посперечатися, але ось відносити її до проблем суто економічного характеру, тоді коли можна будь-яку професію розглянути крізь призму соціальної дії, системи, на мою думку, досить консервативно.

Така думка виходить з так званого поступового “вихолощення” класичних інтерпретацій понять професій, їх переходу з категорій заняття, в категорію професія. Як відомо певними професіям властива автономія, наприклад: юристи, лікарі, священники – це класичні професійні групи, які вивчаються соціологією професій і професійних груп; військові професії та ті, яким властива охоронна діяльність, а також державні службовці та деякі інші професії належать, серед іншого, до числа гетерономічних (протилежних автономії). Є категорія професій невизначеного характеру за мірою їх авто- або гетерономізації (їх часто характеризують як посади та заняття). Це, наприклад, ріелтори, програмісти, страхові агенти тощо.

Така градація професій не є класичною “репродукцією” економічної соціології та соціології праці, але за більшим рахунком її слід відносити до соціології професій і професійних груп. Тільки от саме остання галузь соціології, як правило, вивчає саме представників професій автономного характеру та тих, хто до них примикає. Що ж стосується тих працівників, професії яких є авто- та гетерономними (назвемо їх інтеронними), а також ті, які перебувають у процесі переходу як від автономії до гетерономії, так і навпаки (визначимо їх як мотуномними), то увага до них з боку дослідників приділяється не достатньо. Які ж межі цих характеристик професій, і чому їх не слід відносити стільки до економічного явища, а скільки до соціального, спираючись на напрацювання саме представників соціології професій і професійних груп?

Відомо, що заробітна плата, як і вартість робочої сили, інтерпретується декількома їх складовими, з таких зазначу фізичні та соціальні. У даному випадку, таке ствердження береться з висловлювань К. Маркса про те, що “вартість робочої сили складається з двох елементів: один з них є фізичним, інший – історичним або

соціальним. Нижча межа вартості робочої сили визначається фізичним елементом. Це означає, що робочий клас, для того щоб себе зберігати та відтворити, для того щоб увічнити своє фізичне існування, повинен отримувати абсолютно необхідні для свого життя і розмноження життєві засоби ... Крім цього чисто фізичного елемента, вартість праці визначається в кожній країні традиційним рівнем життя. Цей рівень передбачає не тільки задоволення потреб фізичного життя, але й задоволення певних потреб, породжених тими суспільними умовами, в яких люди перебувають і виховуються” [3, с. 150].

Працівник, який не в силах підтримувати свої соціальні потреби за допомогою наявної в нього професії, більшою мірою залежить від неї, ніж вона від нього. Тут мається на увазі те, що професія виділяється певним колом обов'язків, відповідальністю, іншими кваліфікаційними вимогами та за суттю має не стільки “годувати” свого носія, скільки задовольняти його соціально-психологічні потреби й амбіції. Тому в разі відсутності на професійному поприщі можливості підтримання на достатньому для себе рівні соціально-психологічної складової професія як така є гетерономічною, зведеною до механічного її сприйняття. А чим же тоді назвати додаткове заняття працівника, покликане забезпечити інші не фізичні складові? І в якості такого заняття не обов'язково казати про суміщення або сумісництво професій, а про будь-яку діяльність, яка приносить дохід (тут я не буду піднімати питання про деякі незаконні види діяльності, які можуть приносити додатковий дохід і / або підтримувати певний статус людини в суспільстві).

Звичайно, можна заперечити те, що професія не виявляє будь-якого соціально-психологічного чинника, а все-таки є економічною складовою праці. Але дозвольте зауважити, що будь-яка праця не завжди в повному розумінні може сприйматися як праця. Чи можливо, наприклад, щоб хобі чи якесь захоплення (нумізMATика, карткова гра, тоталізатор тощо) розумілися як праця або вони були б професіями? Швидше за все, більшість погодиться з тим, що яка-небудь праця стане професією в разі її легітимізації на державному рівні. Але тоді чи втратить вона в якості професії свою соціальну складову? На мій погляд, нам необхідно переосмислити деякі форми праці, наприклад, волонтерство, фрілансерство, рантиє, хобі, а також вимушене виробництво, яке приносить прибуток і часто задовольняє особистість в її соціальних і психологічних потребах.

На сьогодні економісти, які займаються проблемами праці, поділяють, дроблять її на дрібні складові, називаючи їх компетентності. З точки зору теорії структуризації, включаючи до себе соціологію дії, дослідники припускають соціально компетентних акторів, розуміючи компетентність як “все те, що актори знають (або в що вони вірять), у негласній або дискурсивній формі, з приводу обставин їх власної дії або дії інших, все те, що вони використовують у виробництві та відтворенні дії” [4, с. 440]. Іншими словами компетентність є автоматичним, несвідомим трудовим актом, тобто працівники мають “здатність розуміти те, що вони роблять по ходу дії” [4, с. 33]. Така собі “розуміюча праця”.

У такому випадку професія заснована на компетентнісному підході знову таки постає механічним видом трудової діяльності, що знову ж “лягає на руку” сприйняття її з точки зору гетерономії. Як мені здається, необхідно точно (наскільки це можливо) уточнити, коли певний вид діяльності, який приносить фізичне та соціальне задоволення працівника можна назвати професією і наскільки вона може бути соціальною системою.

У доповіді підніматимуться питання з теоретичного осмислення структури професій як узагальненої дефініції. Поряд з цим розглядатимуться кваліфікація, заняття, спеціальність, спеціалізація, посада тощо. Основними теоретичними напрацюваннями застосовуваними в цьому дослідженні є роботи Н. Смелзера, Р. Сведберга, К. Маркса, Е. Дюркгейма, А. Гідденса, Е. Хьюза, Д. Марковича, Е. Аббота, Н. Везіна та інших.

Підсумком дослідження є обґрунтування неспроможності з боку напрацювань у соціології праці, економічної соціології повного вирішення проблем теоретичних підстав вважати категорійний апарат соціально-трудова відносин застиглою формою економічного спрямування. Фактична відсутність досліджень у сфері соціально-трудова відносин методами соціології професій в українській соціологічній науці спотворює сприйняття “чистого вигляду” професії та її супутників.

1. Smelser, Neil and Richard Swedberg. The Sociological Perspective on the Economy. – New York : Russell Sage Foundation; Princeton: Princeton University Press, 1994. – P. 3–26.

2. Основні показники ринку праці (річні дані) 2011 р. / Електронний ресурс – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

3. Маркс К. Собрание сочинений / К. Маркс, Ф. Энгельс. – М. : Политиздат, 1960. – Т. 16. – 840 с.

4. Giddens A. La Constitution de la société. Éléments de la théorie de la structuration / A. Giddens. – Paris : PUF, 1984. – 482 p.